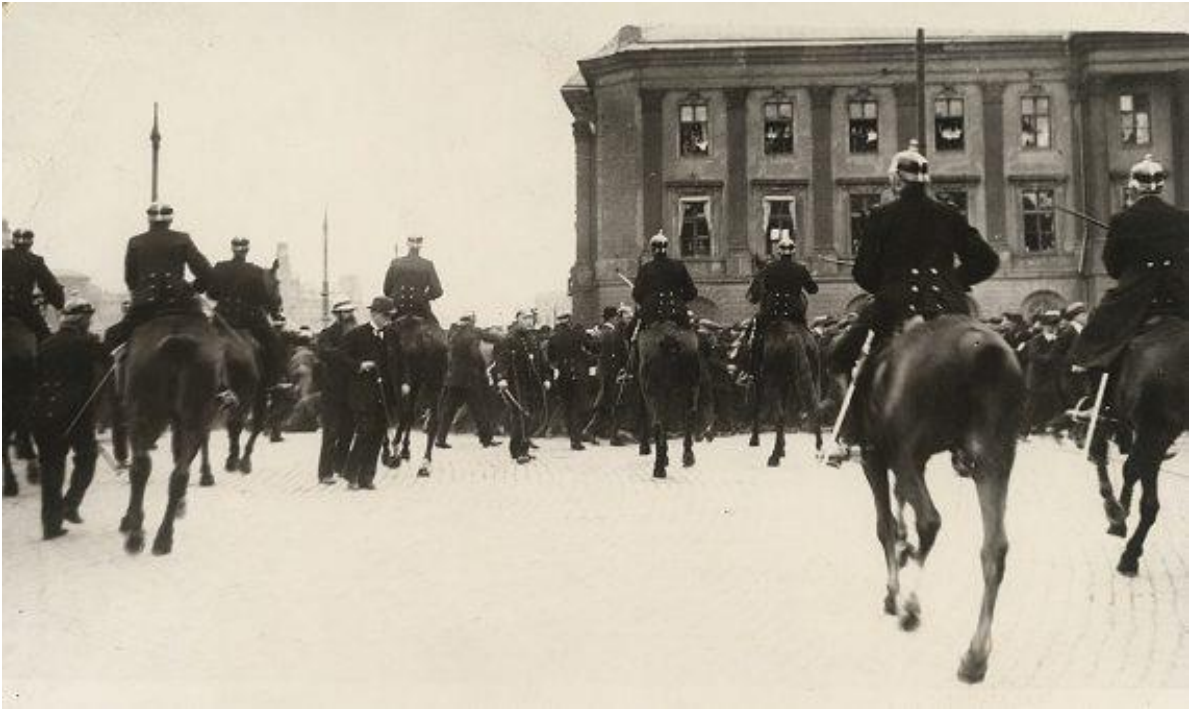

Anders Hagström

Den svenska revolutionen

Hjalmar Branting promenerar över Gustav Adolfs torg samtidigt som kravallpolis går till attack mot arbetare under en rösträttsdemonstration 5 juni 1917

Den socialistiska revolutionen har aldrig varit så nära att bli verklighet i Sverige som under åren 1917 och 1918. Men de revolutionära stämningarna kom att avlänkas bakom krav på rösträttsreform istället för arbetarrepublik. Anders Hagström berättar om den dramatiska tiden som förändrade Sverige för hundra år sedan.

Efter tre krigsår var missnöjet på kokpunkten även i det neutrala Sverige våren 1917. Det långvariga kriget på kontinenten hade skapat en mycket besvärlig situation för städernas arbetarhushåll och landsbygdens stora fattigbefolkning. Sedan sommaren 1914 hade livsmedelspriserna mer än fördubblats, samtidigt som många livsmedel försvunnit från butikernas hyllor.

Det blev inte bättre av att den konservativa regeringen Hammarskjöld i januari införde en hård brödransonering. Hammarskjöld hade utsetts till statsminister av Gustav V efter att den liberala regeringen Staaf drivits bort av kungen och den konservativa oppositionen i februari i 1914.

Den konservativa regeringens likgiltiga inställning till befolkningsmajoritetens umbäranden under krigsåren hade fått många att döpa om regeringschefen till "Hungerskjöld". I mars tvingades Hammarskjöld dock avgå till följd av ett misstroendevotum mot hans krav på höjda anslag till krigsmakten. Men han efterträddes av en ny högerregering under grosshandlaren Carl Swartz.

Partisplitrning

I mitten av februari splittrades det socialdemokratiska partiet efter år av stigande motsättningar kring en rad frågor, däribland samarbetet med liberalerna och antimilitarismen.

Partivänstern som kontrollerade ungdomsförbundet hade gång på gång hamnat på konfrontationskurs med partihögern som hade majoritet i moderpartiets partistyrelse.

Det är slående att när ungdomsförbundet i december 1914 antog den så kallade enighetsresolution som förhandlats fram med partistyrelsen, ändrar de den mening där ungdomsförbundet förklarar sig ”å sin sida redo att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med av partiet och av dess underavdelningar fattade beslut” till ”ungdomsförbundet förklarar sig å sin sida redo att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med partiets program och socialismens principer”.

En formulering som inte bara var en positionsmarkering utan också en svidande örfil riktad mot partihögern. Ungdomsförbundets aktiva antimilitaristiska agitation under kriget och kritik av partihögerns ”borgfreds”-politik, kunde inte annat än ytterligare skärpa motsättningarna.

Men det var inte vänstern utan partihögern som tog initiativ till splittringen. Inför partikongressen 1917 ställde den krav på att vänstern skulle underkasta sig. Partivänstern som fått 42 procent av de avgivna rösterna inför kongressen avvisade givetvis dessa krav. Men delegatsammansättningen speglade inte styrkeförhållandena inom partiet, så med 136 delegatsröster mot 42 vann dock partistyrelsemajoriteten över vänstern på partikongressen. Splittringen blev ofrånkomlig.

Den 20 februari inbjöd riksdagsgruppens minoritet tillsammans med minoritetens kongressdelegater till bildandet av ett nytt parti. I maj konstituerades det nya partiet som antog namnet Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti (SSV) med Zeth Höglund som partiledare.

”Zäta” Zeth Höglund var ledare för den socialdemokratiska vänstern och senare även det svenska kommunistpartiet

Det nya partiet var dock en mycket heterogen församling. Det omfattade såväl pacifister som antimilitarister, marxister som anhängare av betydligt mer hemkokta ideologier. För att använda en term som myntades av det några år senare grundade Kommunistiska internationalen för att karaktärisera just den typ av parti SSV utgjorde, var det ett centristiskt parti. Dess heterogenitet skulle hämma dess stridbarhet under de närmaste årens stormiga seglats. I slutänden skulle det slita sönder det; en del återvände till SAP, en annan anslöt sig till kommunismen.

Hungerprotester

När det nya partiet konstituerades svepte redan en våg av hungerdemonstrationer över landet.

Seskarö, en liten ö två mil sydväst om Haparanda, var en av de platser där hungerprotesterna tog sig militanta uttryck. Där beslutade arbetarna vid ett möte i Folkets Hus den 25 maj om en engångsransonering. De lokala bagarna tvingades att fördela sina brödlager efter principer som de demonstrerande själva fastslagit. När några av dem som deltog i aktionerna greps av polisen, befriades de av en folkmassa som istället låste in poliserna och slängde arrestnyckeln i sjön. När militär skickades till ön, avväpnades den och tvingades att ge sig av. Först sedan ön praktiskt taget ockuperats av flera hundra soldater och livsmedel inskeppats återställdes ordningen.

Även de värnpliktiga började protestera. Vid I 19 i Boden genomförde de värnpliktiga en matstrejk i protest mot den dåliga maten. I Stockholm, Boden, Östersund, Karlskrona m fl städer marscherade värnpliktiga i slutna trupper genom staden för att visa sin solidaritet med de demonstrerande. I april bildades föreningen Soldater och Arbetare i Stockholm. Föreningen vars initiativtagare inspirerats av de ryska arbetar- och soldatsoveternas verksamhet, fick dock aldrig någon större betydelse.

SAP:s "arbetarkommitté"

Utan tvekan var en djup politisk kris med revolutionära övertoner på väg att ta form. Det enda som saknades för att omvandla den utbredda jäsningen till en öppen kamp om samhällsmakten var ett revolutionärt parti med massförankring, förmöget att ge den växande kampviljan en medveten revolutionär inriktning.

Varken syndikalisterna, som spelat en drivande roll i flera av livsmedelsprotesterna eller det nybildade vänsterpartiet kunde fylla den rollen. Vilket lämnade fältet fritt för SAP-ledningen att desarmera protesternas revolutionära potential.

I början av maj tillsatte den 1917 års arbetarkommitté bestående av representanter för den socialdemokratiska riksdagsgruppen, partistyrelsen och LO:s ledning. Ordförande för kommittén blev Branting själv. Även om det utåt framställdes som att kommittén syftade till "att avvinna i den nuvarande situationen det mesta möjliga för arbetarna" hade initiativtagarna inga planer på att utveckla protesterna så långt det överhuvudtaget var möjligt.

Under Brantings ledning avskrevs i praktiken kraven på höjda löner, arbetstidsförkortning och skattefrihet. Istället ville kommittén länka in protesterna bakom krav på författningsrevision. Men Brantings krav på rösträttsreform avvisades dock av Swartz som hänvisade till höstens val. Under sommaren ebbade protesterna ut. Efter att ha fyllt sin funktion avvecklades kommittén i all stillhet.

Valet 1917

Förväntningarna var högt ställda inför höstens val. Av drygt 740 000 avgivna röster fick SAP mer än 31,1 procent. Liberalerna fick 27,6. De konservativa fick 24,7 vilket var en tillbakagång på mer än tio procent jämfört med de föregående riksdags- och kommunalvalen.

Socialdemokratiska vänsterpartiet fick 8,1 procent vilket var avsevärt mindre än partiet hade förväntat sig. I Stockholm var vänsterpartiets valresultat så dåligt att den hetlevrade Kata Dahlström gav uttryck för sitt ursinne över väljarnas inställning i partiets organ. I själva verket hade partiet sig självt att skylla. Det hade fört en kampanj kring humanisten Carl Lindhagen, vars program knappast svarade mot stämningarna.

Regeringen Edén

Trots valresultatet ville kungen att Swartz skulle sitta kvar. När Swartz inte var beredd att leda en regering i konflikt med folkopinionen, försökte kungen få till stånd en samlingsregering som skulle lägga valets huvudfrågor åt sidan. Detta avvisades inte förvånande av socialdemokraterna och liberalerna som oacceptabelt. Efter ett tredje och också det misslyckat försök att sidsteppa valresultatet tvingades kungen att finna sig i situationen.

Trots att SAP blivit det största partiet, var partiledningen inte beredd att bilda regering på egen hand. Istället bildades en liberal-socialdemokratisk regering under ledning av professor Nils Edén. I den ingick Branting motvilligt som finansminister. Hans vapendragare Erik Palmstierna blev sjöminister, Värner Rydén ecklesiastikminister och Östen Undén konsultativt statsråd.

Att Branting vantrivdes som finansminister tycks de flesta historiker nogsamt noterat. Märkligt nog tycks det mesta av historieskrivningen ha negligerat vad slags ekonomisk politik den nye finansministern förespråkade. Vilket i sig är ett säkert tecken på att den förste socialdemokratiska finansministern tillika den viktigaste politikern inom det socialdemokratiska lägret inte hade något radikalt att erbjuda.

Rösträttsreform

På våren lade regeringen fram ett förslag om en rösträttsreform, som dock avlogs av första kammaren, där de konservativa dominerade. Men radikaliseringsen i arbetarled hade inte lagt sig efter att hungerprotesterna ebbat ut under sommaren 1917. Ett mått var strejkaktiviteten som låg på den högsta nivån sedan nederlaget i storstrejken 1909. En rad händelser i omvärlden bidrog också kraftfullt till att underblåsa radikaliseringsen.

I november 1917 hade bolsjevikerna gripit makten i Ryssland och utropat en socialistisk arbetarrepublik. I Finland hade klasskampen mellan borgarna och arbetarna resulterat i ett blodigt inbördeskrig på våren 1918. I november kollapsade det österrikiska kejsardömet och upplöstes i en rad nya stater. Bara några dagar senare störtades det tyska kejsardömet och arbetar- och soldatråd tog makten över hela landet efter ryskt mönster.

Stimulerad av den tyska revolutionen började SSV att agitera för skapandet av en socialistisk arbetarrepublik. Det säger en hel del om situationen att SAP-ledningen såg sig tvungen att ta vänsterns agitation på allvar. Dess motdrag blev att bland annat kräva allmän och lika rösträtt, parlamentariskt styrelseskick, omedelbara kommunala nyval, militärövningarnas inställande, försvarsväsendets avveckling och 8 timmars arbetsdag. När liberalerna vägrade att ställa upp på de sistnämnda kraven gick Branting med på att de skulle strykas.

De konservativa tänkte först göra motstånd, men föll till föga när den rejält uppskrämde kungen, vars tyskfödda hustru Victoria befann sig i Tyskland när revolutionen bröt ut och inte kunde återvända till Sverige på flera månader, besvor dem att acceptera en rösträttsreform.

Radikaliseringsen ebbat ut

Den 27 december antogs en författningsreform, som innebar allmän kommunal rösträtt för män, att den 40-gradiga skalan togs bort och att skattestrecktet mjukades upp. Första kammaren kom dock att bestå, liksom monarkin. I mars 1919 lade regeringen fram en proposition om införande av lagstadgad normalarbetsdag. I det nyval till första kammaren som följde på de konservativas motstånd mot reformen, mer än halverades deras mandat. Vägen till 8-timmarsdag på parlamentarisk väg låg fri.

Med konkreta resultat att peka på och, med inte minst stöd av LO-ledningen som hela tiden spelat en återhållande roll, kunde SAP-ledningen än en gång avvärja hotet om en fördjupad radikaliseringsen.

Dessutom fick den draghjälp av den internationella utvecklingen. I Tyskland hade de socialdemokratiskt dominerade arbetar- och soldatråden överlämnat makten till en parlamentarisk republik, samtidigt som krigets segrarmakter började dra åt en järnring kring det revolutionära Ryssland.

Anders Hagström (skriven före 2013). Publicerat i *Internationalen* 1 maj 2017

Lästips – fler artiklar av Anders H om åren 1917-18

[Oktoberrevolutionen 90 år.](#)

[Finland 90 år: När de vita krossade den röda revolutionen.](#) Om det finska inbördeskriget 1918.

[Den tyska revolutionen 1918-19](#) och [Rosa Luxemburg - en örn](#)